

A FŐVÁROSI MECENATÚRA EGY FEJEZETE

ADATOK

BENCZÚR GYULA BUDAVÁR VISSZAVÉTELE CÍMŰ FESTMÉNYÉNEK MEGRENDELÉSÉHEZ.¹

A Fővárosi Képzőművészeti Bizottság² hiányosan ránk maradt iratanyagában a Benczúr Gyula Budavár visszavétele³ című képéhez kapcsolódó dokumentumok a ritka kivételek egyike, amelyek alapján lényegében rekonstruálhatjuk a festmény megrendelésének, illetve elkészültének több mint egy évtizedes történetét. A kompozíciót Buda várának a törököktől 1686. szeptember 2-án történt visszafoglalása kétszázadik évfordulójára rendelték meg, és végül a honfoglalás 1000. évfordulójára rendezett kiállításon mutatták be.

Az európai és a magyar történelemben egyaránt jelentős esemény méltó megünneplésének gondolatát – a Történelmi Társulat 1883. április 5-i közgyűlésén – Thaly Kálmán vetette fel: történelmi kiállítás rendezését, a visszafoglalás történetét feldolgozó monográfia megírását és emléktábla felállítását javasolta. Az alig több, mint egy évtizeddel korábban egyesített Budapest lelkesen azonosult a kezdeménnyel, hisz Buda felszabadítása az „... egész kereszténységre, de kiválóan a hazánkra, nemzetünkre s főleg fővárosunkra nézve örvendetes esemény” volt.⁴

A társulati ajánlástól a közgyűlési határozatig vezető hivatali eljárást Gárdonyi Albert már publikálta.⁵ Eszerint a társulat elnöksége – a választmány ösztönzésére – 1883. április 24-én tájékoztatta a főváros törvényhatóságát Thaly indítványáról. A beadvány nyomán a közgyűlés 1883. május 2-án felkérte a Képzőművészeti Bizottságot, hogy alaposan tárgyalja meg az ajánlatot, s „mielőbb tüzetes javaslat kíséretében terjessze a közgyűlés elé”.⁶ A társulati támogatással készült bizottsági tervezet 1883. december 8-ra készült el, s a tanács⁷ – egyhangúlag – december 28-án fogadta el.⁸ A közgyűlés 1884. január 9-én⁹ hozott határozatot a „magyar hősiesség és férfibátorság dicsőségének megünneplése céljából” tervezett ünnepségsorozatról.¹⁰ A kiadások fedezeteként 22 200 forintot állapítottak meg. A program előkészítésére, gondozására a Képzőművészeti Bizottságot jelölték ki, lehetővé téve számukra, hogy a Történelmi Társulat néhány tagját is bevonják munkájukba. A megemlékezés 10 pontba rögzített programtervezet – a társulati ajánlason túl – foglalkozott többek között emlékérem veretésével, szobrok és festmények megrendelésével, népünnepély szervezésével. Témánk szempontjából a tervezet 6. pontja alapvető, miszerint a főváros „Lotharingi Károlynak és Petneházy Dávidnak vagy egy más magyar hősnek arcképeit vagy mellszobrait elkészítteti, esetleg azok helyett a nevezetes eseményt megörökítő más képet festet”.¹¹ A művek elkészíttetésének keretösszegét 4000 forintban jelölték meg.¹²

A Képzőművészeti Bizottság a feladat elvégzésére egy albizottságot hozott létre, amelynek több mint egy évet igénylő előkészítő munkáját – források hiányában – sajnos nem tudjuk rekonstruálni, ám bizonyítható, hogy koncepciójuk 1885. márciusára már megváltozott; ugyanis Gerlőczy Károly alpolgármester, aki egy személyben volt a Képzőművészeti Bizottság és az albizottság elnöke, 1885. március 3-án Benczúr Gyulának levelet írt,¹³ amelyben tájékoztatta a főváros szándékáról: a Buda visszafoglalásának 200. évfordulójára tervezett megemlékezések „egyik programpontját képezi a nagy fontosságú és messzekiható horderejű nevezetes eseményt tárgyzó nagyobb szabású történeti festmény készíttetése”.¹⁴ Gerlőczy afelől érdeklődött, vajon Benczúr elfogadná-e a megbízást a kép megfestésére, s ha igen, milyen tiszteletdíj ellenében, és tudná-e vállalni, hogy 1886. július 1-jéig el is készítse, mivel a főváros a festményt az augusztusban nyíló kiállításán szeretné bemutatni. A levél tanúsága szerint a városatyák ek-

kor Benczúrra bízták, hogy „miképp vélné a jelentékenyebb mű koncepcióját tervezendőnek” és tőle vártak – a megbízás elfogadása esetén – 8 napon belül „egy kis tájékoztató vázlatot”, ha nem is színezve, de legalább szénrajzban.¹⁵

Benczúr néhány napon belül, március 10-én válaszolt az alpolgármester levelére.¹⁶ Jelezte, hogy a megtisztelő felkérést örömmel elfogadná; tiszteletdíjként legkevesebb 12 000 forintot kért, ám a határidőt teljesen tarthatatlannak vélte. Ennyi idő alatt a szükséges történelmi tanulmányokat elvégezni s egy ilyen méretű képet megfesteni lehetetlen. Elhárította a vázlat komolytalan határidejét is: „... a kép alapjául a vázlat szolgál. A vázlatban van megállapítva a gondolat, az elrendezés, sőt a munka folyamának, a beszerzendő tárgyakkal, de még a teendő tanulmányoknak is sorrendje. ... 8 nap még egy futólagos vázlat összehozatalára sem ... elégséges”.¹⁷ A „történelmi kép körülbelüli körvonalát” azonban Benczúr néhány mondatban felvázolta: „Lotharingiai Károly ... fényes kíséretétől körülvéve bevonulván az ép elfoglalt várba, színe elé hozzák az ellenség fogjul esett kiválóbb főbb személyeit; a zsákmányokat pedig e közben elébe rakják. Részben láthatók lennének az elestek és ezek közt Abdu basa holt teste is A kiállítás természetesen az alárendeltebb mellékalakokkal s egyéb részletekkel együtt a történelmi adatok kellő felhasználása mellett lehetőleg korhű lenne”.¹⁸ Benczúr kompromisszumot ajánlott: az „alkalmi” kiállításra fest egy kisebb léptékű képet, „mely is rajzban allegorikus felfogással egy csoportot ábrázolna s ennek főalakját a győztes Károly képezi. Az eszme alapját képező győzedelmet így is, és pedig találón ki lehetne fejezni”.¹⁹

A levélváltást követően személyesen több alkalommal is tárgyaltak Benczúrral. E megbeszélésekről közvetlen forrásanyagunk nincs, de a bizottság benyújtott javaslata szerint sikerült a kép programjában megegyezniük. A Képzőművészeti Bizottság módosított elképzelését 1885. szeptember 27-i ülésén rögzítette.²⁰ Eszerint: „az egyes hősök arczképeinek vagy mellszobrainak elkészíttetése eszméjét el kell ejteni, mert nem véve figyelembe azon körülményt, hogy 200 év előtt élt egyének arczképeit feltalálni, azokat megszerezni és azonosságukat constatálni – az egy Lotharingi Károlyén kívül – nehéz, az csak az a korbeli képek másolata lehet, – vagy egy ideális arczkép vagy mellszobor –, aminek elkészítése az ünnepély díszével és a reá fordítandó költséggel nem áll helyes arányban”. A portrék elkészíttetése helyett „inkább kell ragaszkodnunk ahhoz, hogy az egész keresztény világra, de különösen hazánkra nézve oly nagy fontosságú történelmi tény valamely hozzá méltó nagyobb szabású festményben megörökíttessék; – mely festményen az akkor szerepelt egyének fennmaradt arczképeik nyomán szintén feltüntethetők”. A tárgyalások eredményeként ily módon sikerült a főváros eredeti elképzelését és Benczúr javaslatát egy programba foglalni. A bizottsági javaslat szerint maga a kép témája és az ünnepélyes alkalom is indokolja, hogy „a festmény nagyobb szabású, nagyobb formájú legyen”, amely „a conceptioban gyakorlott művészi felfogást, a kivitelben erős művészi ecsetet igényel”; vagyis a festmény elkészíttetése „oly gyakorlott jeles művészre bízassék, akinek eddigi tevékenysége, elismert genialis tehetsége garantiát nyújt.” Az indítványtevők Benczúr Gyula megbízását kezdeményezték. Elfogadták és egyetértőleg támogatták a festő elképzelését a témával kapcsolatban is: „A kép tárgyra, illetve annak conceptiójára nézve a művész, általán helyeselt nézeteket nyilvánított, s ha a korhű jellemzés és kivitel szempontjából máris megkezdett tanulmányait az erre fölkért Szilágyi Sándor, Mailáth Béla, Thallóczy Lajos és Károlyi Árpád történészek támogatásával folytatja, meglehetünk róla győződve, hogy a kép az eseményekhez és ünnepeléshez méltó egyszerű lesz”.

Úgy tűnik, a Képzőművészeti Bizottmánynak eltökélt szándéka volt Benczúr megbízása, jóllehet igen kritikus helyzetben voltak. Egyfelől a megbízás fedezete, másfelől a festmény elkészítésének határideje miatt is. A megnövekedett költséget – Benczúr 12 000 forintos tiszteletdíja és az eredeti, 4000 forintos költségkeret közti különbséget – a már korábban megszavazott keret tartalékaiból, illetve a rendezvényekből származó jövedelmekből vélték finanszírozhatónak, mint például a kiállítási belépődíjakból és a műtárgy-sokszorosítások engedélyezési díjából. Azzal érveltek, hogy épp a festmény bemutatása révén, ezek a bevételek – a tervezetthez képest – jelentősen emelkedni fognak, megemlítve, ám szándékosan lebecsülve azt, hogy Benczúr elhárította a kép megfestését a kiállításra, s csak „nagyobb mér-

vű” vázlatának kidolgozását vállalta. A bizottmány elfogultságára utal az a határozott megfogalmazás is, amely a tanácsi, illetve közgyűlési döntés lehetséges alternatívájaként Benczúr megbízását, avagy a 6. programpont teljes elvetését javasolta, természetesen óva intve az utóbbtól, mivel „ez által az ünnepélyességek nagyszerűségén jelentékeny részt” ütnének.

A módosító javaslatot a tanács október 22-én fogadta el: „E kép conceptio és kivitel tekintetében meg fog felelni a kívánalomnak. Nagyban ugyan nem készülhet el a kiállítás megnyitására, de egy megfelelő vázlat igen. Ez is elég. A nagy kép 12 000 frtba kerül, a vázlatért semmi sem jár. Mindkettő megbírálandó, fedezet csak 4000 frt lévén, indokolt előterjesztés tétetik a többlet megszavazása végett a t. közgyűlésnek”.²¹ Megfelelő pénzügyi előkészítést követően a közgyűlés a javaslatot 1885. november 11-én tárgyalta.²² Elfogadták, hogy portrék helyett Benczúr Gyulától rendeljenek 12 000 forint tiszteletdíj fejében egy, az eseményt méltó módon megörökítő, nagyméretű képet, s ennek megfelelően a megemlékezési programok hitelkeretét 30 000 forintra emelték. (A elfogadott tiszteletdíj kivételes nagyságát jól érzékelteti, hogy Benczúr évi tanári fizetése és ügynevezett működési pótléka összesen 10 000 forint volt, és ezekben az években az állam – az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat kiállításain – megközelítően hasonló összeget fordított vásárlásokra.)²³

A festőt a közgyűlés döntéséről – a belügyminiszteri engedélyt követően – 1886. február 9-én tájékoztatták.²⁴ Ugyanebben a levélben a történeti kiállítás rendezésével megbízott bizottság kérte, hogy vázlatát július 1-jén mutassa be

Az évforduló közeledtével felgyorsultak az események. Az ünnepségek végleges programját a fővárosi közgyűlés május 12-én állapította meg.²⁵ A kiállítás nyitását 1886. augusztus 15-re tervezték, az Országos Kiállítás volt Múcsarnokában.²⁶ A kiállítási bizottmány május 25-én ülésezett, amelyen Benczúr is részt vett. Ekkor tájékoztatta a városatyákat, hogy vázlatát a kiállításon nem lehet bemutatni.²⁷ A bizottmány május 28-án kelt levelében tudatta Benczúrral, hogy „készséggel elállott” kiállítási szándékától.²⁸ Sajnos, e sorsdöntő fordulatról, ennél a szűkszavú közlésnél többlet nem tudunk. Nem ismerjük Benczúr érveit, indokait, amelyek erre a lépésre készítették, miközben dolgozott egy monokróm vázlaton, amelyet bizonyosan erre az alkalomra szánt.²⁹ A válaszevél-fogalmazvány keserű hangvétele viszont sokat elárul a kiállítási bizottság csalódottságáról, jóllehet a bemutatás kudarca már Benczúr igen elkésztet megbízásakor várható volt. Közrejátszott ebben a Képzőművészeti Bizottmány tapasztalatlansága, amely korábbi szerényebb megrendelése alapján nem tudta felmérni, hogy valójában mennyi idő szükséges a kép, illetve a művész által felajánlott „vázlat” megfestéséhez, s ezen csak rontott a rendkívül időigényes tanácsi ügymenet. Egyébként a megemlékezés valamennyi programpontja maradéktalanul megvalósult. Károlyi Árpád megírta a monográfiát, Vasadi Ferenc elkészítette az emléktáblát, amelyet a Helyőrségi-templom oldalán helyeztek el, Anton Scharff megmintázta az emlékérmét, Majláth Béla megrendezte az „alkalmi” kiállítást, s megírta a kiállítási kalauzt. A sikeres bemutatón 2208 tárgy szerepelt, egyet kivéve, Benczúr képvázlatát.

A megmaradt iratanyag tanúsága szerint a következő kapcsolatfelvételle 1888 májusában került sor.³⁰ Ekkor érdeklődött a bizottsági elnök ismét a kép felől. Benczúr válaszevéléből tudjuk, hogy ő változatlanul foglalkozott a témával, s szívesen be is fejezné, de a korábban vállalt feltételek megváltoztatását kéri. Elsősorban új és határozott megbízást; emellett a tiszteletdíj megkészserezését, vagyis 24 000 forintot, mivel a kép „a cselekménynek önmagát megmagyarázó előtüntetése folytán, componálás közben majdnem kétakkorára nőtte ki magát, mint a minők az eredetileg 12 000 frtnyi tiszteletdíjért hozzávetőleg feltételezve v. gondolva volt”; továbbá a tiszteletdíj határidőkkel ütemezett kifizetését és előlegként – eddigi kiadásai fedezésére – az összeg egyharmadát. Elvárásai teljesítésére rövid határidejű, egyértelmű állásfoglalást kért, ellenkező esetben befejezi a képpel való foglalkozást. Benczúr május 22-én meghívta a bizottságot a kép megtekintésére is.³¹ A látogatásra május 28-án került sor.³² A bizottmány november 6-án tartott ülésén foglalkozott ismét az ügygel.³³ Állásfoglalásuk kialakítását megelőzően tájékoztottak az anyagi lehetőségeik felől. A Fővárosi Számvevőség november 5-én kelt kimutatása szerint a „Budavár visszavételének 200-ik évfordulója alkalmából rendezett történelmi kiállítás és egyéb ünnepélyes-

ségek költségeire” biztosított 30 000 forintból 6050 forint 55 fillér maradt.³⁴ A műtermi látogatás tapasztalatairól a november 6-i jegyzőkönyvi kivonat nem tesz említést, ám az nyilvánvaló, hogy a felemelt tiszteletdíj elfogadhatatlan volt a főváros számára: „... a bizottmány bármennyire is méltányolja Benczúr kívánságait, még is azokat úgy amint előterjesztettek, a fennforgó anyagi nehézségek és egyéb körülmények folytán nem teljesítheti. Mert vannak körülmények, amelyeket figyelmen kívül hagyni lehetetlen. ... Mindenek előtt szem előtt tartandó, hogy a képnek tiszteletdíját maga Benczúr állapította meg 12 ezer forintban, mit a hatóság minden észrevétel nélkül elfogadott. Semmi esetre sem hagyható továbbá figyelmen kívül, hogy a művész a fővárossal, tehát oly megrendelővel áll szemközt, mely minden kiadásánál csak az azokra budgesszerűleg előirányzott költség keretén belül mozoghat ...”.³⁵ A feladat megoldására, az egyezség előkészítésére albizottságot alakítottak.³⁶ A tárgyalások menetére utal az alpolgármester, illetve hivatala, december 29-i keltezésű ügyirati megjegyzése: „1888. decemb. 29-én érkeztem Benczúrral meggondolási időt kért a midőn írásba foglalja végső megállapodását”.³⁷ A festő válaszát nem ismerjük, a kép azonban „finanziális akadályok folytán” most sem készült el.³⁸

A Képzőművészeti Bizottság 1893. április 8-i ülésén foglalkozott ismét a témával.³⁹ Ekkor vitatták meg a főváros részvételét az ezredéves országos kiállításon, s ennek kapcsán újra felvetődött a Benczúr-kép kiállításának gondolata. A művésszel is felvették a kapcsolatot. A bizottság kiállítási javaslatát 1893. május 17-én terjesztette a tanács elé: „... egyhangú, elvi megállapodásra jutottunk, hogy a fővárosnak állásánál, fejlettségi fokánál fogva, s a nagy nemzeti ünnep fényének és sikerének érdekében, egyénileg, külön collectiv kiállításban és külön e célra emelendő pavillonban kell tárgyait bemutatni; továbbá, hogy a mennyire csak lehetséges különös súly volna fektetendő a történeti anyagra, hogy az egész kiállításnak retrospectív történeti jellege legyen. ... E célból kívánatos volna a Benczúr kép”.⁴⁰ A beadvány, megfelelő pénzügyi előkészítést követően, 1893. július 13-án került a közgyűlés elé, ahol a városatyák megszavazták,⁴¹ elfogadták a 24 000 forintos tiszteletdíjat és határoztak a kifizetés ütemezéséről is.⁴² A belügyminiszter a közgyűlési határozatot – a szokásos eljárásnak megfelelően – 1893. augusztus 4-én jóváhagyta.⁴³ A tiszteletdíj első részletét már augusztusban ki is fizették.⁴⁴

A korábbi megbízás kudarca óvatosságra intette a városatyákat. Most igyekeztek Benczúrtól egyértelmű, határozott ígéretet kapni a kép befejezésére. Már 1893. október 12-én, röviddel azután, hogy hivatalosan tájékoztatták a közgyűlés határozatáról, felkérték, hogy „... határozottan nyilatkozni szíveskedjék, vajjon tekintettel fenti célra, mely időpontra készül el teljesen a kép, úgy hogy azt mint befejezett festményt ki lehet állítani”.⁴⁵ Benczúr néhány hét múlva válaszolt: „Azon leszek, hogy Budavár visszavétele 1686-ban című festményemet a millenniumi kiállítás alkalmával, a megnyitás havában átadhassam”.⁴⁶ A válasz nem nyugtatta meg a bizottságot. Következő levelükben, 1894. május 30-án a Képzőművészeti Bizottság és az Országos Kiállítás Fővárosi Bizottsága nevében kérték a festőt, hogy „egész határozottan nyilatkozni szíveskedjék”, mert nekik „abszolút biztosnak” kell lenniük.⁴⁷ Az újabb felszólításra Benczúr kijelentette, hogy a kép biztosan elkészül a kiállításra.⁴⁸ A festmény megnyugtató, ütemes elkészültére utal, hogy 1895. májusában kifizettek 6000 forintot, a tiszteletdíj újabb részletét.⁴⁹

Végül 1896. tavaszára a kép elkészült. Benczúr április 20-án kelt levelében jelezte a polgármesternek, illetve a Képzőművészeti Bizottságnak, hogy művét befejezte, kérte az átvételét és a tiszteletdíj hátralévő részének, 12 000 forintnak a kifizetését.⁵⁰ A festményt április 24-én vették át hivatalosan.⁵¹ A pénz utalványozása májusban megtörtént,⁵² honoráriuma utolsó részletét a festő júniusban felvette. Ezzel az 1885. november 11-i keltezésű megbízás lezárult.

Jellemző a korra, de a főváros szempontjából a megrendelés kiemelt fontosságát is jelzi, hogy mily körültekintéssel jártak el a festmény majdani kiállítási körülményeinek kialakításakor.

A képkeret pénzügyi fedezetével már az 1893-as közgyűlési határozat foglalkozott. Az előbb idézett levelek mindegyikében emlékeztetnek a keret időben történő megrendelésére és elkészítésére. Benczúr 1894 júniusában fogalmazta meg először a kerettel kapcsolatos elképzelését.⁵³ Ekkor közölte, hogy a 3,50 méter magas és 7 méter széles vászonhoz legkevesebb 50 cm szélességű keret szükséges, vagyis a kép mérete – a ráával együtt – 4,5 m x 8 m lesz. A keret megrendelésére azonban októberig még tü-

A Fővárosi Múzeum kiállítása 1912-ben

relmet kért, mert Münchenben tájékozódni akart. Talált is kedvére valót, erről – mellékelve a német cég árajánlatát⁵⁴ – beszámolt a kiállítási bizottság elnökének is.⁵⁵ Nincs információnk arról, hogy a városatyák vajon sokallták-e a 2000 márkát, avagy egyszerűen feleslegesnek tartották, hogy a keretet külföldön készíttessék, holott a hazai műiparosokat is alkalmasnak vélték, mindenesetre – Benczúrral egyeztetve – felkérték Jaiser Gyulát, hogy készítsen mintát a profilról. A második változatot, amely a korábinál szélesebb volt és az ornamentikája is plasztikusabb, kisebb módosításokkal elfogadták. Az így elkészült mintára 1895 februárjában – szóbeli felkérés alapján – öt mestertől kértek árajánlatot.⁵⁶ A megbízást Jaiser Gyula kapta meg. Szerződéstervezete márciusban készült el; a műiparos megjegyzéseit is figyelembe vevő végleges példányt Jaiser I. április 23-án írta alá,⁵⁷ a székesfőváros törvényhatósága pedig május 16-án fogadta el.⁵⁸ A gondos, minden részletre kiterjedő egyezség meghatározta egyfelől a keret formai kialakítását: „... hátlapja fenyőfából, felső része hársfa vagy amerikai jegenyé fából készítenődő és az elfogadott korai renaissance stylben készült, s Benczúr Gyula tanár által módosított illetőleg módosítandó minta szerint művészileg faragandó; a keret vörös polyment alapon valódi lemez aranylapokkal kissé antiqueszerűleg homályosan csak itt-ott egy kis fényezéssel aranyozandó ...”, másfelől technikai kivitelezését: „... a keret szétszedhető és könnyen összeállítható legyen, sarkaiban megfelelő vaszerkezettel látandó el, a kép hátlapján pedig a keretnek alakváltoztatása ellen való biztosítása céljából merevítő szerkezet illesztendő be, s a keretre a felfüggesztés céljából szükséges vasalkatrészek erősítendőek ...”; de foglalkozott a tiszteletdíj, az 1720 forint kifizetési ütemezésével is: „Ezen összegből 720 frt ... a keret művészi kifaragása után – 1000 frt ... pedig a keretnek teljes elkészítése és a főváros részére történt átvétele után fog vállalkozónak ... kifizettetni”. Természetesen Benczúrt is tájékoztatták Jaiser megbízásáról, s kérték, hogy folyamatosan kísérje figyelemmel a készülő keretet.⁵⁹ A szerződés elfogadását követően kiutaltak 80 forintot a keretminták elkészítéséért.⁶⁰ A keret kifaragásáért járó pénzt

1895. szeptemberében utalták.⁶¹ A következő év március 8-án jelentette Jaiser, hogy a keret elkészült és leszállította.⁶² Néhány nap múlva, március 13-án, Benczúr is megtekintette, s megállapította, hogy a keret „... minta szerint a pontos méreteknél nemcsak megfelel, de műipari tekintetben is szépen sikerült mű”.⁶³ Ezt követően a műiparos hátralévő járandóságát kifizették.⁶⁴

Aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy a megrendelő szándéka szerint az ezredéves fővárosi kiállítás talán legjelentősebb látványosságának Benczúr nagy történelmi képét szánták. Érthető, hogy a kiállítási bizottság igyekezett a festmény bemutatására a lehető legoptimálisabb körülményeket biztosítani. Valószínűleg nem túlzás, hogy a fővárosi pavilont a képnek építették.⁶⁵ A bizottság 1893-tól rendszeresen érdeklődött a kiállítási tér kívánalmai felől is Benczúr a kép végleges méretének kialakulását követően, 1894. június 16-án válaszolt: „... a kép tényleges nagysága – hogy kellő művészi áttekintést nyehessen a néző – körülbelül akkora termet igényel, mint a bpesti Képzőművészeti társ. Andrassy úti palotájának felülvilágított nagy terme; természetesen szintén felülvilágítással”; egyúttal kérte, hogy a kiállítási terem tervét, még a kivitelezés előtt, egyeztessék vele.⁶⁶ Gerlóczy Károly, a kiállítási bizottság elnöke a kérést továbbította Lechner Lajosnak, a középítési igazgatónak, kiegészítve egy megjegyzésével: „... az abban foglaltakat a kiállítási pavillonnak ezen kép kiállítási helyiségének tervezésénél figyelembe venni és a tervezetet annak idején közölni szíveskedjék”.⁶⁷ Az ügy fontosságát jelzi, hogy a kép szempontjából ideális tér és világítás kialakítása 100 000 forint többletköltséget jelentett a fővárosnak.⁶⁸ Benczúrnak a kiállítási terem alaprajzát 1895. májusában küldték el, és ekkor újabb kérdéseket tettek fel.⁶⁹ Milyen tárgyak állíthatók ki abban a teremben, illetve az előtérben, ahol a kép lesz? Milyen színűek legyenek a falak? Milyen „dekorációt” kapjon a terem és a kép? Benczúr a falak színét „tompá zöldeszürkére” kérte, de jelezte, hogy szívesen ott lenne személyesen a festéskor. A többi probléma megoldására is személyes megbeszélést javasolt, hisz a kiállításra szánt művekről például semmiféle információval nem rendelkezett.⁷⁰ Úgy tűnik, hogy a festmény bemutatásának legapróbb részletét is, Benczúrral együtt, a helyszínen alakították ki.

Az alkotó és a mecénás együttműködését mindig a befejezett mű minősíti. Kitüntetett korokban és kivételes esetekben ebből az együttműködésből remekművek születtek, máskor, s a művészet történetében ezek a gyakoribb példák, talmi csillogású, monumentális, ám kompromisszumokkal terhes, közepeszerű alkotások. Képünkkel kapcsolatban a szakirodalomban gyakran megjegyzik, például Homér Lajos⁷¹ és Telepy Katalin is⁷²⁻⁷³, hogy lényeges változtatások, amelyek nem váltak a kompozíció javára, a megrendelő kérésére történtek. Olykor már úgy tűnik, mintha a mű hiányosságaiért elsősorban a megbízót hibáztathatnánk. Véleményüket általában egy korábbi vázlat⁷⁴ és a befejezett kép összehasonlítására alapozzák. „Benczúr feladatát rendkívül megnehezítette az, hogy túlságosan megkötötték a kezét és műkedvelő beavatkozással korlátozták művészi szabadságát. ... Benczúr, mikor a bizottság nem találta a kép témájába illőnek azt a két női alakot, amellyel az elvonuló foglyok sorát lezárta, újra festette az egészét. Elhagyta a meztelen női testeket és helyükbe szétesett ágyút és faltörmelékelt helyezett.”⁷⁵ – írja tanulmányában Homér. Telepy állásfoglalása is hasonló: a bizottság kifogásolta a kép előtérben elhelyezett nők csoportját, „... a két ruhátlan rabnő rubensi szépségű alakját.”⁷⁶ Az írott forrásanyag efféle információt nem tartalmaz, még a Képzőművészeti Bizottság műterem-látogatását követő jegyzőkönyv sem. A megrendelő esetleges kifogásait, változtatási javaslatait nem ismerjük, és nem tudjuk – utalás szintjén sem –, Benczúr mit szeretett volna másként megoldani. Írott dokumentumok hiányában legfeljebb csak feltételezhetjük, hogy a művész a kompozíciót a főváros kérésére változtatta meg, hisz a Képzőművészeti Bizottság korabeli gyakorlatától sem állt távol – olykor hitelességre, máskor izlésbeli kifogásokra hivatkozva – a megrendelőt, avagy vásárlásra felajánlott festmények kijavíttatása, átfestetése, miként megtette ezt más megrendelő is, például a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, épp Benczúrral kapcsolatban a Szent István keresztelése (Vajk megkeresztelése) című kép megrendelésekor.⁷⁷ Kétséges marad azonban számunkra, vajon Benczúr valóban csak az avatatlan, ám öntudatos megrendelő elvárásait teljesítette, megkeresve az adott lehetőségek közt a legjobb megoldást, miként Homér feltételezi, avagy alapvetően azonosult a programmal, s csak néhány részlet megoldásában kényszerült kompro-

A Fővárosi Képtár kiállítása 1933-ban

misszumra. Számomra ez utóbbi tűnik valószínűnek, mivel már az első megbízást is, amelyet a festő a megrendelővel együtt alkotott, a kárhozottat „műkedvelő” megközelítés jellemezte. A főváros elfogadta csatakép helyett a történelmi esemény szimbolikus ábrázolását, Benczúr pedig a művészi alkotástól oly távoli princípiumot, a történelmi hitelességet, amelyre hivatkozva minden esetben felülbíráhették művészi elképzeléseit. Ily módon művészi szabadságát elsősorban önmaga korlátozta, a megbízó legfeljebb egyes, olykor igen szép részlet megváltoztatásáért hibáztatható. Áruklodó Szilágyi Sándor, az egyik tanácsadó történész megfogalmazása, aki a nagy történelmi festményhez „magyarázatul” írott könyvében a kép legfőbb erényeként említi, hogy a történelmi esemény szimbolikus ábrázolása ellenére is sikerült a „históriai igazságot” megőrizni: „a decoratio, az öltözetek, a fegyverek, minden egykorú minták után, s az arcképek »ad vivum« készült festményekről vétettek”.⁷⁸ A kompozíció figuráinak többsége – Tüzes Gábor kivételével – valóban az egykori ostrom résztvevőinek arcképei. A könyv illusztrációjának segítségével, amely a művész saját kezű, e célra készített rajza alapján készült, bárki azonosíthatta az ábrázolt személyeket.⁷⁹

A kép az ezredéves kiállításon, elsősorban a közönség körében, nagy sikert aratott. A Vasárnapi Újság hosszú ismertetést közölt, számos reprodukció kíséretében.⁸⁰ Benczúr pedig megkapta a Szent István-rend Kiskeresztjét.

A kiállítást követően a festményt 1897-ben bemutatták Bécsben és Münchenben is, a budapestihez hasonló sikerrel.⁸¹ Az általános érdeklődést jelzi, hogy a főváros ugyanekkor számos kölcsönzési kérelmet el is hárított,⁸² „különösen arra való tekintettel, hogy a főváros a festményt a párizsi világtárlaton akarja kiállítani, s addig azt az újdonság varázsának és érdekességének kockáztatása nélkül máshol ki nem állítja.”⁸³ A kép az 1900-as párizsi világtárláson kiválóan szerepelt. Megkapta a Grand Prix-t, az egyetlen magyar festészeti aranyérmét.

Befejezésül még egy tévedést szeretnék eloszlatni. A szakirodalomban több szerző is megjegyzi, hogy a képet a főváros a pesti Új Városháza számára rendelte. Az adat Szilágyi Sándor könyvéből származik, s rá hivatkozva közölte a Vasárnapi Újság is.⁸⁴ Az áttekintett dokumentumokban erre utaló megjegyzést azonban nem találtam. A kép valószínűleg nem került a városházára. Legfeljebb igen rövid ideig. A müncheni kölcsönzést követően ugyanis, 1898. márciusában a Zerge utcai reáliskola díszterme melletti mintázóteremben helyezték el.⁸⁵ 1905-ben leltározták be a Fővárosi Múzeum leltárkönyvébe 1252. szám alatt, származási helyeként ugyanazt a címet jelölték meg. A múzeum 1907-ben nyíló kiállításán pedig bemutatták.⁸⁶ A múzeumról készült fotó tanúsága szerint 1912-ben is még ott volt. Feltételezésem szerint 1933-ig ott is maradt, mivel a múzeumi kiállítást nem rendezték újra. A leltárkönyvi bejegyzés szerint a Fővárosi Képtár megalakulását követően a festményt átadták. A városligeti épületből átszállították a Károlyi-palotába, majd újraleltározták 2867. szám alatt. A Fővárosi Képtár megnyitásakor a képzőművészeti kiállítás nyitódarabja volt, a palota lépcsősorának pihenőjében.⁸⁷ A főváros képzőművészeti gyűjteményének államosításakor természetesen ez a kép is állami tulajdonba került. Napjainkban a Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállításán látható. 88

JEGYZETEK

1. A dokumentumok közül néhányat már korábban publikáltak. Első közlésükre a jegyzetekben utalok.
2. A Fővárosi Képzőművészeti Bizottság vagy Bizottmány a fővárosi közgyűlés által a tanács mellé kiküldött állandó bizottság. Feladata a hazai képzőművészetek ügyét figyelemmel kísérni és a szükséges intézkedésekre a törvényhatóság figyelmét felhívni; továbbá a képzőművészetek támogatására megszavazott összeg legegyszerűbb felhasználásáról – a tanáccsal egyetértésben – gondoskodni. Elnöke az I. alpolgármester, alelnöke a mindenkori illetékes ügyosztály vezetője, jegyzője ugyanezen ügyosztály jegyzője. Tagjait – 10 fő – a törvényhatósági bizottság kebeléből választották. A bizottságnak jogában állt magát esetről esetre, avagy állandó szakértőkkel kiegészíteni. 1880-tól 1912-ig működött.
3. A festményt a szakirodalomban különböző címen említik. Ciksemben az MTA Művészettörténeti Kutatócsoportjának A magyarországi művészet története című sorozatában megjelent Magyar Művészet 1890–1919 című kötetben szereplő címet használok.
4. A Budapest Főváros Törvényhatósági Bizottsága 1884-ben tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei. 14. kgy. sz.
5. GÁRDONYI Albert: Ötven esztendő Budapest székesfőváros történetéből (1873–1923). Budapest, 1925. 63–64.
6. Budapest Főváros Törvényhatósági Bizottsága 1883-ban tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei. 320. kgy. sz.
7. Tanács=Budapest Főváros Tanácsa. A fővárosi önkormányzat végrehajtó hatalmat gyakorló testülete.
8. A Bizottság előterjesztését nem sikerült megtalálnom, ami a szokottnál is sajnálatosabb, mivel Gárdonyi könyvében (I. 5. jegyzet) ezt a mondatot idézi: „... azon eseményről [ti Buda visszafoglalásáról] egy nagyobb történeti képet készíttetni”. Az idézet alapvetően ellentmond a néhány nappal később elfogadott közgyűlési határozatnak, mivel a Képzőművészeti Bizottság egy évvel későbbi véleményét tükrözi.
9. Gárdonyi (I. 5. jegyzet) a közgyűlés időpontját tévesen közli. A tervezetet nem január 7-én, hanem január 9-én fogadták el (I. 4. jegyzet).
10. L. 4. jegyzet.
11. L. 4. jegyzet.
12. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. Ügyiratszám nélkül. 13. Benczúr a legelismertebb festők egyike volt. Több jelentős történelmi művét már megfestette, például a Hunyadi László búcsúját (1867), a II. Rákóczi Ferenc elfogatását (1869) és a Szent István megkeresztelése (Vajk megkeresztelése) (1875) című művét. Ez utóbbi vázlatával nyerte el az 1869-es állami történeti képpályázat első díját. 1883-tól a Mesteriskola igazgatója volt.
14. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs., 31/85/I. alp. 85.
15. Uo.
16. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs., 39/1885/I. alp. (Publikálva I. HOMÉR Lajos: Benczúr Gyula – A Budapesti Kir. Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Keresztényrégészeti Intézetének dolgozatai. 57. Budapest, 1938. 52.
17. Uo.
18. Uo.
19. Uo.
20. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. Ügyiratszám nélkül
21. BFL. IV. 1403. m. 69/1896 cs., 42585/885/III.
22. Budapest Főváros Törvényhatósági Bizottsága 1885. évi közgyűlési jegyzőkönyvei. 951. kgy. sz.

23. Bellák Gábor III. 5. 21. In: Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Művész kultusz és műpártolás Magyarországon a XIX. században (szerk.: IMRE Györgyi). Magyar Nemzeti Galéria 1995. június–november. Budapest, 1995. 380.
24. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs., 53-1886/tört. kiáll.
25. Budapest Főváros Törvényhatósági Bizottsága 1886. évi közgyűlési jegyzőkönyvei. 484. kgy. sz.
26. A kiállítás végül augusztus 16-án nyílt meg. Tisza Kálmán miniszterelnök nyitotta meg.
27. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs., 132-1886/tört. kiáll.
28. Uo.
29. BENCZÚR Gyula: Budavár visszavétele. 1886 körül (olaj, vászon, 139,5 x 187 cm) Magyar Nemzeti Galéria tulajdona. Dr. Benczúr-Úrmössy Gábor ajándéka 1977-ben. Ltsz.: 78.27 T.
30. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 8/képzőm. b. 1888. május 17.
(Publikálva I. HOMÉR Lajos i. m. – I. 14. jegyzet. 53. A levél megírásának dátumaként május 15-ét közli.)
31. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 8/888/főv. képz. b.
32. Uo.
33. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs., 3-888/képzőm. b.
34. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs., 46/I. alp./1880 november 19-én.
35. Uo.
36. Uo. Az albizottság tagjai: Gerlóczy Károly alpolgármester, a Képzőművészeti Bizottmány elnöke, a bizottmány egyik tagja, báró Liphay Béla.
37. Uo.
38. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 11 és 14/1893/kiállítás
39. Uo.
40. Uo.
41. Budapest Főváros Törvényhatósági Bizottsága 1893. évi közgyűlési jegyzőkönyvei. 809. kgy. sz.
42. A kifizetés üteme: 1893-tól 1895-ig 6000-6000 forint, 1896-ban, a kép átvételekor 6000 forint.
43. BFL. IV. 1403. m. 69/1896-98 cs. Ügyiratszám nélkül
44. BFL. IV. 1403. m. 69/1896-98 cs. 84/1893/képzőm. b., 33971/1893-VII. sz.
45. BFL. IV. 1403. m. 69-1896-98 cs., 84/1893/képzőm. b.
46. BFL. IV. 1403. m. 69/1896-98 cs. 106/képz. b./1893. nov. 3.
47. Uo.
48. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 159/1894/kiáll.
49. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 72/1895/képzőm. b.
50. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 131/1896/képzőm. b.
51. Az átadás pontos időpontját GÁRDONYI Albert (I. 5. jegyzet) közli.
52. BFL. IV. 1403. m. 19563/1896/VII.
53. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 159/1894/kiáll.
54. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. Ügyiratszám nélkül. F. Radspieler & Comp. árajánlata, 1894. szeptember 12.
55. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 11/1894/képzőm. b.
56. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 70/1895/képzőm. b. A felkért mesterek: Schill János (1840 forint), Ruprich Károly (1900 forint), Tausig Siegfried (2000 forint), Rossi Ferencz (2000 forint), Jaiser Gyula (1720 forint).
57. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. Ügyiratszám nélkül
58. BFL. IV. 1403. m. 69/1896-98 cs. 19892/1895/VII.
59. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 74/1895/képzőm. b.
60. BFL. IV. 1403. m. 69/1896-98 cs. 19892/1895/VII.
61. BFL. IV. 1403. m. 69/1896-98 cs., 696/1895/kiáll. biz.
62. BFL. IV. 1403. m. 69/1896-98 cs., 989/1896/kiáll. biz.
63. Uo.
64. BFL. IV. 1403. m. 69/1896-98 cs. 989/1896/kiáll. b.
65. BFL. IV. 1403. m. 69/1896-98 cs. 120/1896/képzőm. b.
66. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 159/1894/kiáll. b.
67. Uo.
68. BFL. IV. 1403. m. 69/1896-98 cs. 120/1896/képzőm. b. Részben erre a többletköltségre, részben arra, hogy a pavilont a képnek építették tagadta meg a főváros az Ezredéves Országos Kiállítás Képzőművészeti Bizottságának azon kérését, hogy engedje át nekik a kép kiállítási jogát.
69. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 599/1895/kiáll. biz.
70. BFL. IV. 1403. m. 48/1894 cs. 72/1895/képzőm. b.
71. HOMÉR Lajos: Benczúr Gyula. A Budapesti Kir. Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Keresztényrégészeti Intézetének dolgozatai 57. Budapest, 1938.

72. TELEPY Katalin: Benczúr. Budapest, 1963.
73. TELEPY Katalin: Benczúr Gyula vázlata a Budavár visszavétele a töröktől 1686-ban című képéhez. Szabolcs-Szatmári Szemle XXI. évf. 1986. 3. sz. 307–314.
74. BENCZÚR Gyula: Vázlat a Budavár visszavétele című képhez (karton, toll, 42,1x79,7 cm). Magyar Nemzeti Galéria tulajdona, ltsz.: 1955-5343.
75. HOMÉR (I. 53. jegyzet) 55.
76. TELEPY (I. 55. jegyzet) 308.
77. SINKÓ Katalin III. 1. I., III. 2b. 4. in Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Művész kultusz és műpártolás Magyarországon a XIX. században. (szerk.: IMRE Györgyi). Magyar Nemzeti Galéria, 1995. június–november. Budapest, 1995. 316., 332.
78. SZILÁGYI Sándor: Benczúr Gyula Budavár visszavétele 1686-ban című festményéhez magyarázatul. Budapest, 1896.
79. MNG Adattára 6078/1954
Vasárnapi Újság 43. évf. 1896. 325–329.
81. Budapest Főváros Törvényhatósági Bizottsága 1896. évi közgyűlési jegyzőkönyvei. 1485. kgy. sz.
82. Elutasították például Wiesbaden és Pozsony kérelmét.
83. BFL. IV. 1403. m. 69/1896-98 cs. 237/1898/képzóm. b.
84. L. 78. jegyzet.
85. BFL. IV. 1403. m. 69/1896-98 cs. 184/1891/képzóm. b., 252/1898/képzóm. b.
86. Budapest Székesfőváros Múzeumának katalógusa. Budapest, 1907. 124.
87. Budapest Székesfőváros Képtárának Katalógusa. Budapest, 1934. 1. sz.
88. BENCZÚR Gyula: Budavár visszavétele (olaj, vászon, 3,56x7,05 cm), 1896. Magyar Nemzeti Galéria, ltsz.: FK. 2867.

EMILIA FÖLDES

EIN KAPITEL DER HAUPTSTÄDTISCHEN MEZENATUR.

Angaben über den Auftrag zum Bild "Die Wiedereroberung der Burg von Buda" von Gyula Benczúr

ZUSAMMENFASSUNG

Die Vollversammlung der Hauptstadt übernahm die Initiative der Historischen Gesellschaft (Történelmi Társulat) und entschied im Dezember 1883, die 200. Jahresfeier der Wiedereroberung der Burg von Buda von den Türken, die Bedeutung des Geschehens würdig zu feiern. Eine Reihe von Festlichkeiten wurden geplant, deren Teil eine geschichtliche Ausstellung war, zu welcher man, die Porträts der einstigen Helden hat malen lassen. Ihre Vorstellung änderte sich 1885. Sie bestellten anstatt der Porträts eine große, geschichtliche Komposition von Gyula Benczur, einem der bekanntesten Künstler dieser Zeit. Das Bild konnte bis zur Ausstellung nicht rechtzeitig fertiggestellt werden, einmal weil die Bestellung zu spät kam, andererseits, weil sich, die künstlerischen Vorstellungen des Malers sich veränderten. Nach der Ausstellung drängte die Hauptstadt auf die Fertigstellung des Bildes. Die Verhandlungen wurden 1888 wieder aufgenommen, doch das Bild konnte aus finanziellen Gründen nicht beendet werden. Letztendlich konnte bei der Vorbereitung der Millenniumsfeier das Honorar für das Bild gesichert, und im April 1893 beschloß die Vollversammlung, das Bild von Benczúr im hauptstädtischen Pavillon der Millenniumsfeier auszustellen. Aus diesem Grund wurde die Komposition wirklich beendet. Das Kunstwerk schildert symbolisch die geschichtlichen Ereignisse, strebte aber sogar in den kleinsten Einzelheiten geschichtliche Treue an. Die Mehrzahl der Figuren zeigt nach den originellen Vorstellung der Hauptstadt – mit einer Ausnahme – die Gesichtszüge der Erstürmer. Das Bild wurde nach der Ausstellung in Wien, München und zur Zeit der Weltausstellung 1900 in Paris ausgestellt, wo es den Grand Prix bekam, die einzige ungarische Goldmedaille. Das Bild war ein geschätztes Objekt in der ständigen Ausstellung des Hauptstädtischen Museums, ebenso bei der Ausstellung der Hauptstädtischen Galerie, wo es 1933 als Eröffnungstück figurierte. Heute können wir es in der ständigen Ausstellung der Ungarischen Nationalgalerie sehen.

DOKUMENTUMOK A BUDAI VÁR 1945. ÉVI OSTROMÁRÓL

KÖZZÉTESZI: KÓKAY GYÖRGY

A budai Vár azon műemlékek közé tartozik, amelyek a második világháborúban rendkívül nagy mértékben sérültek. A helyreállítással több munka is foglalkozik, de a pusztulás folyamatáról nem sokat tudunk. Az alábbi közleményben e pusztulás tragikus történetének néhány forrását kívánjuk közreadni. A források – Szabó László várkapitány napi feljegyzései – a budai Vár ostromának 1945. január 8-tól február 8-ig terjedő időszakából származnak, amelyeket néhány egyéb dokumentummal egészítettünk ki ugyanebből az időből. Előljáróban Szabó László várkapitányról kell megemlékeznünk néhány adat erejéig.

Szabó László 1889-ben Rónaszéken született. 1929.-ben a Királyi Várkapitányság főmérnöki beosztását töltötte be.¹ 1935-ben műszaki tanácsos² lett, majd 1940-ben Királyi Várkapitánynak nevezték ki a nyugalomba vonult dr. Miklay József helyére. Várkapitányi beosztásában egyben a Királyi Vár légoltalmi parancsnoki feladatait is ellátta, amely elsősorban a légoltalmi szervezet felkészítésére és a Királyi Palota óvóhelyeinek kiépítésére irányult. 1943. december 31-én nyerte el a kormányfőtanácsosi címet.³

A várkapitányság megszűnése után a Miniszterelnökség Kabinetirodát Felszámoló Hivatalának kiküldöttjeként közreműködött a budai Várpalota háborús épületkárainak megállapítására létrehozott országos bizottság munkájában.⁴ 1949-től a FŐTI, majd a KÖZTI szerződéses alkalmazottjaként Gerő László közvetlen munkatársa⁵ volt a budai Várpalota első helyreállítási tervek kidolgozásánál.

Gerő László A helyreállított budai Vár című művének bevezetőjében⁶ a budai Vár 1945. évi ostromáról így ír: „A második világháborúban 1944 karácsonyán a szovjet hadsereg által körülfári városban a német sereg mintegy 30 ezer főnyi része a budai volt Királyi Palota alatti pincékben, tankegységei a budai alagútban keresett menedéket és tartotta magát a főváros elestéig. Ezért az állandó bombázásnak – kisebb méretű, főleg gyújtóbombákkal – a budai Várpalota együttese nagymértékben ki volt téve ... E pusztulást korábbi könyvünkben⁷ részletesen leírtuk Szabó László építész, egykori várkapitány pontos feljegyzései alapján.”

Az újjáépült Budavári Palota című monográfia⁸ szerkesztésénél végzett levéltári kutatásaim azt bizonyítják, hogy Szabó Lászlónak – pótolhatatlan helyi ismeretei révén és Gerő László közvetlen munkatársaként – az újjáépítés első terveinek elkészítésénél is meghatározó szerepe volt.⁹

A levéltári iratok tanúsága szerint ugyanis nevéhez fűződnek többek között:

– a budai Vár 1945. évi ostromának időszakából és az ostrom helyszínéről származó – ez ideig egyedülálló forrásanyagot képező – napi feljegyzései és a Királyi Vár égésének körülményeiről, valamint az azzal kapcsolatos oltási és mentési munkálatokról készített jegyzőkönyve,¹⁰

– az ostromot követően a budai Várpalota és melléképületei háborús épületkárainak részletes felmérése, valamint az épületek megállapításához alapul szolgáló vázlat¹¹ elkészítése, továbbá

– a várpalota elpusztult tervanyagának pótlása¹² és az ingó vagyontárgyaival kapcsolatos részletes leltárak összeállítása.¹³

Ezek a Magyar Országos Levéltár őrzésében fennmaradt dokumentumok jelenleg az egyedüli forrásanyagai a budai Vár 1945-ös ostromának és az ostrom következményeinek.

Szabó László napi feljegyzései és különösen a műszaki mentési munkákról készített jegyzőkönyve ennek a helyzetnek hiteles megőrkítése, egyben a második világháború magyar légoltalmának is egyedülálló forrásanyaga. Történelmi értékét elsősorban az határozza meg, hogy a Budapest ostromáról fennmaradt egyéb hivatalos iratok – mint például az I. hadtest helyzetjelentései¹⁴ és a 10. honvéd-gyaloghadosztály naplója¹⁵ – a Királyi Vár sorsáról egyáltalán nem tesznek említést.

A Királyi Vár területe az ostrom időszakában ugyanis külön parancsnokság alatt a várnegyed egyéb területeitől szigorúan el volt különítve, ahol a belépést és a benntartózkodást is magyar és német nyelvű külön engedélyhez kötötték.¹⁷

E szigorú elkülönülést elsősorban a „Budapest Erőd” e területen jelen lévő fő vezetési pontja indokolta. Így érthető, hogy az ostrom utolsó napjaiban a várpalota területét – amint azt a 2. Ukrán Front alárendeltségébe tartozó „Budapesti csoport” egyik térképvázlata is tanúsítja¹⁸ – külön ostromgyűrű vette körül.

Jelen közlemény a napi feljegyzések – pro domók – eddig nem ismert anyagának bemutatására vállalkozik, amelyek az ostrom legkritikusabb napjait elevenítik meg. Azt az időszakot, amikor a katonai alakulatokkal, polgári személyekkel és sebesültekkel túlszűfolt és ői parancsnokság (a német katonai, az SS- és kórházparancsnokság, valamint a magyar katonai és csendőrpáncsnokság) intézkedései alatt álló Királyi Várpalota¹⁹ a legsúlyosabb megpróbáltatásokat élte át